

10. Чернышова Т. В. Узуально-стилевой комплекс как механизм порождения инвективного высказывания в сфере газетной публицистики : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://siberia-expert.com/publ/3-1-0-4>.
11. Шалимова Г. С. Вводные конструкции как средство выражения авторской позиции журналиста / Г. С. Шалимова. // Журналистика и культура русской речи. Вып. 5. – М. : МГУ, 1998. – С. 37–54.

Бондаренко Л. І. Прагматична сутність медіа жанру “Порада”.

У статті проведено дослідження медіа-жанру “Порада” в прагматичному аспекті, розглянуто механізми впливу як на аудиторію, так і на окремого індивіда, проаналізовано фактори, що забезпечують прогнозований результат.

Ключові слова: ЗМІ, жанр, порада, прагматика, реципієнт, інформація, вплив.

Bondarenko L. I. Pragmatic summary media genre “Advice”.

In this article we present a study of the media genre of “Advice” in the pragmatic aspect, the mechanisms of influence on the audience and on the individual, analyzed the factors that ensure a predictable result.

Key words: media, genre, “Advice”, pragmatics, recipient, information, influence.

Гаценко І. О.

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ЗАГАДКИ

Характеризуються особливості мовленнєвого жанру загадки. Висвітлюється проблема визначення її функціонально-категоріального статусу в аспекті когнітивно-прагматичного опису паремійної семантики. Визначаються основні функції, що реалізуються загадками, аналізується основне комунікативне призначення паремій цього жанру.

Ключові слова: паремія, загадка, жанр, прагматичний, когнітивний.

Одним із найдавніших жанрів народної творчості є загадка. Вона представляє сучасному світові відомості про минуле і, безумовно, викликає інтерес дослідників. У вітчизняній та зарубіжній мовознавчій та історико-естетичній традиціях загадки вже протягом двох із половиною тисяч років продовжують викликати інтерес широкого загалу фахівців (В. П. Анікін, А. Н. Журинський, І. П. Березовський, Е. Кенгес-Маранда, О. Воропай, Н. О. Лавонен, Ю. В. Левін, М. Номис, А. І. Мамедова, Ф. І. Буслаєв, Н. Б. Мечковська, Г. А. Онищенко, В. М. Топоров, А. К. Мойсієнко, О. О. Селіванова, Д. М. Садовников, Й. Хейзінга, К. Kurth, U. Fix, A. Jolles, R. Rauch, C. Schitteк та ін). Першою спробою дослідження даного фольклорного жанру можна вважати працю І. Я. Франка “Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних”. Літературознавчий аналіз даного різновиду паремій здійснювали І. Березовський, М. Хмелюк, Л. Дунаєвська, Ф. Лавров, М. Попов та ін.

Жанр загадки покликаний актуалізувати знання колективу про світ фізичних реалій у всій складності їх взаємозв'язків, що зумовлює специфіку тематичного кола. У якості загадуваних реалій виступають об'єкти матеріальної природи: від предметів повсякденного побуту до технічних засобів. Суттєвою характеристикою загадки є стислість її форми, що багато в чому зумовлює особливості її мовного втілення.

Метою статті є опис загадки як жанру фольклорного дискурсу.

Більшість дослідників, виходячи з того, що загадка загадується для того, щоб її розгадали, визначають її як текст у формі запитання і відповіді. Такого визначення щодо форми фольклорної загадки дотримуються такі мовознавці, як Д. Дандес (1929), Р. Абрахама (1972), Ю. М. Соколов (2007).

Згідно з визначенням Ю. Г. Ілларіонова, загадка може мати три форми: простого питального речення, простого розповідного, а також складного розповідного речення, у яких запитання міститься в прихованій формі [4].

М. А. Рибнікова відзначає, підтримуючи Ю. Г. Ілларіонову в тому, що “загадка, яка збереглася до нашого часу, звучить як розповідь” [3, с. 22], поряд з цим має форму діалогу і оповідання.

П. Г. Богатирьов, М. І. Кравцов, С. Г. Лазутін, А. П. Квятковський, В. В. Митрофанова визначають загадку як “побудований у вигляді іносказання невеликий фольклорний текст, що містить хитромудре запитання, на яке необхідно дати вичерпну відповідь” [2, с. 83].

В. П. Анікін, А. П. Квятковський, В. В. Митрофанова, Д. Н. Садовніков звертають увагу на поетичну природу народної загадки. І, незважаючи на те, що більшість фольклорних загадок присвячена найпростішим і звичайним предметам домашнього вжитку, свійським тваринам і природним явищам, вони (загадки) розкривають поетичний бік цих предметів і явищ, відкриваючи “повний простір для творчої фантазії народу” [7, с. 258].

Говорячи про лексичний склад фольклорних загадок, більшість дослідників відзначають, що “їхня мова відрізняється своєю простотою і невимушеністю, на протиположність книжній штучності. У сполученні слів і особливо в їх розташуванні в загадках набагато більше свободи, немає того бажання стиснути мову в довгий, зв'язний період, як в літературі” [5, с. 81].

Незважаючи на лексичну неоднорідність, словниковий склад народної загадки переважно не виходить за рамки селянського життя.

Інтерес до вивчення лексичного складу фольклорної загадки був викликаний особливостями мовних форм, що використовуються в загадках, а також рідкісними діалектальними особливостями і граматичною структурою, що відхиляється від стандартної логіки [10, с. 16].

Семантичну структуру народної загадки можна розглянути з позиції взаємозв'язку трьох її компонентів: об'єкта, який загадується, або денотата; об'єкта, який заміщає, або кодує; об'єкта і так званого “образу”, опису, який

стосується обох об'єктів. Опис будується на основі різних видів асоціативних зв'язків, викликаних вживанням тих чи інших різновидів тропів.

Для багатьох загадок характерна алегорична форма побудови, яка надається загадкам не тільки для ускладнення відгадки, але разом з тим покликана розкрити внутрішні приховані властивості речей та явищ, що описуються.

Іносказання, на думку багатьох дослідників, виражене метафорично. “Метафора в загадках характеризує специфіку їхнього змісту і форми, лежить в основі їхньої стилістичної і композиційної організації, визначає творчі принципи художнього відображення дійсності. Метафора – душа загадки. Зрозуміти метафору – означає зрозуміти загадку, розкрити її сутність, визначити її жанрові особливості” [12, с. 94].

Першим, хто наголосив на особливій ролі метафори у загадці, був Аристотель, який визначив сутність загадки як необхідність відобразити факти в неможливому мовному поєднанні, яке не може бути виконано за допомогою простої послідовності звичайних слів, а лише за допомогою метафор.

Позицію про метафоричність фольклорної загадки також підтримали В. В. Митрофанова (1978), П. Г. Богатирьов (2007), Ю. М. Соколов (2007). А. Тейлор дає таке визначення загадки: “справжня загадка складається з двох описів об'єкта, метафоричного (фігурального) і буквального, і заплутує слухача, який робить спробу визначити об'єкт, способи описання якого суперечливі” (*переклад наш – І. Г.*) [13, с. 1].

Поряд з метафорою М. А. Рибникова у своєму збірнику “Загадки” (1932) виділяє метонімію, а А. Лехет (A. Lehet) – гру слів як засобів побудови асоціативних зв'язків у загадці.

А. П. Квятковський розглядав внутрішню форму загадки, побудованої за принципом сповільненої метафори, тобто – симфори, вищої форми метафоричного висловлення, у якому опущено ланку порівняння та надані характерні для предмета ознаки, внаслідок чого образ неназваного прямо предмета відчувається як чисте художнє уявлення, що збігається з поняттям про предмет [4, с. 264]. Він виділяв такі види семантичних змін, як каламбурний алогізм і ускладнений паралелізм.

Д. Нойс (D. Noyes), досліджуючи описову частину загадки, встановила, що загадка здійснюється за допомогою введення в описову частину так званого “блок-елементу”, тобто двозначного вираження, яке позбавляє опис ясності. Двозначність може виникнути на будь-якому рівні лінгвістичного коду як фонологічного, так і семантичного, що зазвичай представлено суперечливістю або парадоксом всередині опису [11, с. 728].

Таким чином, слід зазначити, що двозначність в описі загадуваного об'єкта виникає в тих випадках, коли мовні вирази набувають вторинного значення, тобто відбувається вторинна семантизація знаків.

Дж. Дж. Фрейзер (J. G. Frazer), досліджуючи функціональні особливості загадок, так само, як і В. П. Анікін, вважав, що спочатку загадки були іносказаннями, прийнятими в ті часи, коли з деяких причин мовцям було заборонено вживання прямих термінів. Таким чином, він ввів гіпотезу про причетність загадки до табу, виділивши три ситуації, у яких вдавалися до заборони: 1) ритуали, пов'язані зі смертю; 2) обряди родючості в сільськогосподарських циклах; 3) згадки про статеве життя, – все це відображено в його книзі “The Golden Bough” (“Золотий сук”, 1911).

На думку В. П. Анікіна і Дж. Дж. Фрейзера, загадка – це не традиційний спосіб спілкування, а саме таємна умовна мова, що відображає процес накопичення досвіду попередніх поколінь, умови життя народу, його культуру, історію та географію країни [9, с. 104–105].

У визначенні загадки, сформульованому В. П. Анікіним, загадка зображується як “поетичний хитромудрий опис будь-якого предмета або явища, зроблений як з метою випробувати кмітливість людини, так і з метою розкрити їй очі на поетичну красу і багатство предметно-речового світу” [1, с. 18].

А. Тейлор (A. Taylor) та Р. Петш (R. Petsch) основною функціональною особливістю загадки вважали заплутати читача і навмисно ввести його в оману. “Справжні загадки націлені на завуальований поетичний опис об'єкта, який спонукає до роздумів та вводить в оману” (*переклад наш – І.Г.*) [13].

Цієї ж позиції дотримувалися К. Ф. Флогель (K.-F. Flogel), німецький пареміолог та американські мовознавці Р. Абрахама (R. Abrahams) і А. Дандес (Al. Dundes), які розглядають загадку як уявлення про невідомий об'єкт, що вводить читача/слухача в оману з метою перевірити його кмітливість [4, с. 130–131].

Націленими не стільки на перевірку, скільки на стимулювання розумової діяльності реципієнта загадки розглядала М. Гімбутас (M. Gimbutas), американський археолог і культуролог литовського походження.

На думку В. А. Лукіна, не кожна загадка може вважатися текстом, а тільки та, яка “піддається ретроспективній інтерпретації” [6, с. 444]. У текстовій загадці запитальна (кодова) частина має певну текстову семантику, засновану насамперед на зв'язності та ієрархічності (граматичній та семантичній).

Дійсно, багато дослідників бачать суттєву спільність загадок і прислів'їв як зразків народної мудрості, при цьому відділяючи загадки-запитання, запитання-жарти, загадки-завдання від власне загадок як фольклорних текстів зі складною метафоричною або метонімічною структурою, яка

відтворює „згорнутий” сюжет. А. В. Насибулін, характеризуючи семантичні особливості загадки, звертає увагу на визначення, яке дає загадці як тексту Ю. І. Левін: “З семантичної точки зору загадку можна визначити як текст, денотатом якого виступає деякий об’єкт, неназваний у цьому тексті” [8, с. 157–158].

Таким чином, у тексті загадки все підпорядковано основній меті – побудові ієрархічного ланцюжка ознак, за якими можна співвіднести текст з об’єктом номінації. Безсумнівно, що текст загадки матиме абсолютно інші ознаки, ніж прислів’я: використовуючи прислів’я, ми не просто спираємося на народну мудрість, а співвідносимо його текст з певним дискурсом, проникаючи в глибину прагматичного сенсу паремії. Прислів’я покликані сформулювати у носія мови, представника національної культури необхідний для успішного існування в соціумі досвід і співвіднести його пріоритети з релігійною мораллю і суспільною ідеологією. Загадки ж, на думку багатьох дослідників, у їхніх ентропійних і логіко-гностичних функціях [6, с. 435–439] вчать бачити основне, найбільш характерне, сприймати нерозривність всіх елементів дійсності. При цьому, у більшості випадків відгадка слабо мотивована.

Аналізуючи таку семантичну особливість загадки, В. А. Лукін зазначає, що “знати і пам’ятати відгадку важливіше, ніж міркувати, здогадуватися і розгадувати”, вміти розшифрувати весь її алгоритм [6, с. 443].

Семантична ієрархія, представлена у загадці, найбільш очевидна в порівнянні з прислів’ями та приказками, оскільки жанрова природа загадки припускає наявність в ній внутрішньої “переномінації”, тобто процесу перегрупування сем слів-компонентів, при якому повинна оформитися семантична структура поля, максимально близька до семантичної структури слова-відгадки. Крім того, саме слово-відгадка зазнає певних змін у своїй семантичній структурі, що пов’язана, насамперед, з перегрупуванням сем від периферії до ядра. При цьому текст загадки допускає найсміливіші метафоричні переноси значення лексичних компонентів, засновані на актуалізації периферійних сем.

Метафора, що лежить в основі тексту загадки, ніби “вирівнює” денотати, що утворюють композицію паремії, у даному семантичному аспекті. Метафоричний образ обирається не випадково, оскільки у більшості випадків існує хоч і віддалена, але цілком зрозуміла зовнішня схожість між об’єктом та денотатом.

Таким чином, можна відзначити, що з плином часу функціональні особливості загадок зазнавали змін, перетворюючись із способу спілкування та обміну інформацією в бездіяльну розвагу, націлену на випробування умів і перевірку кмітливості реципієнта.

Отже, поняття “фольклорна загадка” визначаємо як мовну одиницю, яка використовується в актах комунікації з метою спілкування, обміну інформацією, перевірки кмітливості, кодування табуйованої лексики, а також дозвільної розваги читача / слухача. Загадка реалізується двома активними виконавцями, один з яких здійснює алегоричний опис об'єкта, його параметрів або функцій, за допомогою введення в текст семантично неоднозначних конструкцій (метафори, гри слів, парадоксу, каламбурного алогізму тощо), а інший – вгадує зашифрований в алегоричному описі об'єкт.

Л і т е р а т у р а :

1. *Аникин В. П.* Теория фольклора : курс лекций; 2-е изд. / В. П. Аникин. – М. : Книжный дом “Университет”, 2004. – 432 с.
2. *Богатырев П. Г.* Народная культура славян / П. Г. Богатырев; сост. Е. Новик, Б. С. Долгий; под ред. Е. С. Новик. – М. : Объединен. гуманитар. изд-во, 2007. – 368 с.
3. *Илларионова Ю. Г.* Учите детей отгадывать загадки / Ю. Г. Илларионова. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
4. *Квятковский А.* Поэтический словарь / А. Квятковский. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 375 с.
5. *Лазутин С. Г.* Поэтика русского фольклора : учеб. пособ.; 2-е изд. / С. Г. Лазутин. – М. : Высшая школа, 1989. – 208 с.
6. *Лукин В. А.* Художественный текст : Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. – М. : Ось-89, 2005. – 560 с.
7. *Митрофанова В. В.* Русские народные загадки / В. В. Митрофанова. – Л. : Наука, 1978. – 180 с.
8. *Насыбулина А. В.* Русские паремии : новые формы, новые смыслы, новые аспекты изучения / А. В. Насыбулина и др.; науч. ред. проф. Т. Г. Никитина. – Псков : Изд-во ПГПУ, 2008. – 256 с.
9. *Сендерович С. Я.* Морфология загадки / С. Я. Сендерович. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 208 с.
10. *Соколов Ю. М.* Русский фольклор : учеб. пособ. / Ю. М. Соколов. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 541 с.
11. *Dorson R. M.* Buying the Wind : Regional Folklore in the United States / R. M. Dorson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1964. – 575 p.
12. *Dorson R. M.* Folklore and Folklife : An Introduction / R. M. Dorson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1972. – 572 p.
13. *Taylor A.* English Riddles from Oral Tradition / A. Taylor. – Cambridge : Cambridge University Press, 1951. – 959 p.
14. The Green Fairy Book / ed. by Andrew Lang : [Электронный ресурс] – URL : <http://www.mythfolklore.net/andrewlang/green.htm>.

Гаценко И. А. Особенности языкового жанра загадки.

Характеризуются особенности языкового жанра загадки. Анализируется проблема определения функционально-категориального статуса загадки в аспекте когнитивно-прагматического описания паремической семантики. Определяются основные функции,

реализуемые загадками, освещается основное коммуникативное назначение паремий данного жанра.

Ключевые слова: паремия, загадка, жанр, прагматический, когнитивный.

Hatsenko I. O. Features linguistic puzzle genre.

In the article the author specifies the definition of a riddle by means of analyzing views known in scientific literature. The precedent status of a riddle text is described. The problem of defining the functional-categorical status of the riddle in the aspect of cognitive-pragmatical description of parable semantics is regarded. The main functions of riddles are identified and the primary communicative purpose of this genre is analyzed.

Key words: parable, riddle, pragmatical, cognitive, text, utterance.

Григораши А. М.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

СТИХОТВОРНАЯ ЦИТАТА КАК ОБЪЕКТ ПРИСВОЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПИСЕМ ЛЕОНИДА КИСЕЛЕВА)

В статье рассматривается проблема функционирования стихотворных цитат в эпистолярном стиле. Носители элитарной речевой культуры при тесном общении превращают цитату в принадлежность своего сознания, не ссылаясь на автора, избегая кавычек, тем самым как бы присваивая ее. Таким образом, цитата теряет свои внешние признаки и становится полноправным элементом речевого потока.

Ключевые слова: стихотворная цитата, проблема функционирования, объект присвоения, эпистолярный стиль, элитарная речевая культура.

Постановка проблемы. Определение цитаты в лингвистической литературе общеизвестно: “Цитата – дословная (точная) выдержка из чьего-либо высказывания или сочинения” [8, с. 298]. Воспроизведение цитат в различных типах текстов обязательно сопровождается одинаковым набором знаков препинания: “Если цитата вводится в текст со словами автора, то знаки препинания ставятся соответственно правилам, соответствующим правилам расстановки знаков препинания при прямой речи. Если цитата используется в тексте как самостоятельное предложение (без слов автора), то она заключается в кавычки, а после кавычек в скобках даются ссылки на автора, источник цитирования” [8, с. 298–299]. Таким образом, цитаты сопровождаются определенным, раз и навсегда закрепленным за ними набором постоянных лексических и синтаксических признаков: обязательным указанием авторства, ссылкой на источник цитирования, кавычками, скобками, в которых указывается авторские данные. Однако функционирование стихотворных цитат в эпистолярном жанре показывает, что цитаты могут воспроизводиться “сами по себе”, без соответствующего